

Textos historiogràfics sobre els jueus de Cervera

Josep M. Llobet i Portella

Introducció

El primer volum de l'anomenat *Llibre verd del racional*¹, obra manuscrita que recull aquells esdeveniments succeïts a Cervera des de l'any 1448 al 1735 dels quals les autoritats municipals volgueren deixar testimoniatge perdurable, conté uns textos que relaten la intervenció que tingué la comunitat jueva local² en tres dels actes que se celebraren a la població durant el segle XV: un capítol dels frares de sant Francesc i les cerimònies funeràries efectuades després de la mort dels reis Alfons IV i Joan II.

En ser textos coneguts des de fa molt de temps, han estat citats per diversos autors, però aquestes citacions han estat fetes, generalment, a partir de còpies poc fidels o de traduccions. Per tal de poder disposar d'una versió que ens permeti un coneixement exacte del contingut dels tres relats, donem en aquest treball una transcripció directa del manuscrit original.

Pel que fa al criteri d'edició, a més de resoldre les abreviatures, hem intro-

1. Es guarda al Fons Municipal de l'Arxiu Històric Comarcal de Cervera (AHCC) i consta de dos volums.

2. Per a conèixer els estudis existents sobre els jueus cerverins, pot resultar profitosa la consulta dels articles següents: Jaume RIERA I SANS, «Estudis sobre el judaisme català», *Calls*, 1-3 (1986-1989) —són tres treballs que inclouen les obres compreses entre els anys 1836 i 1984—; Eduard FELIU i Pere CASANELLAS, «Bibliografia sobre la història dels jueus de la Corona de Catalunya-Aragó i Provença: 1985-1994», *Tamid*, 1 (1997), p. 157-265.

duït dins els textos els signes de puntuació i d'accentuació i hem regularitzat l'ús de les majúscules. Les lletres afegides van entre claudàtors.

El capítol dels frares de sant Francesc

Aquest capítol començà el dia 5 de maig de 1448 i durà, almenys, cinc dies. Hi participaren uns dos-cents cinquanta frares de l'orde, entre els quals s'hi trobaven el ministre i molts mestres en sacra teologia. El primer dia, que era diumenge, va ser feta una concorreguda processó que va recórrer els carrers de la vila i acabà davant l'església parroquial de Santa Maria, on se celebrà, a continuació, un solemne ofici, durant el qual el mestre Jaume Martí pronuncià un sermó. Les autoritats municipals cerverines no solament assistiren als actes religiosos sinó que contribuïren a proveir d'aliments els capitulars amb la donació de dos vedells, sis moltons, arròs, formatges, verdura, cireres i confits de sucre, present que fou portat pels carrers de la població amb acompanyament de trompeters i joglars i, finalment, ofert pels síndics de la vila. També diverses confraries cerverines i alguns particulars decidiren obsequiar amb aliments els frares capitulars i els feren arribar els seus presents.

Els jueus de la vila volgueren, així mateix, aportar llur obsequi al capítol dels frares de sant Francesc i els regalaren, segons ens assabenta el text transcrit, setze caps de confits de sucre i cinc florins, tot el qual els fou lliurat pels secretaris de l'aljama, que anaven acompanyats per diversos prohoms jueus.

Els actes funeraris pel rei Alfons IV

El dia 27 de juny de 1458 morí a Nàpols el rei Alfons IV i, tres setmanes després, va arribar la luctuosa notícia a la vila de Cervera. Les autoritats municipals, assabentades del fet, disposaren diversos actes destinats a mostrar el dolor de la població —Cervera era vila reial— per la mort del monarca, entre els quals hi hagué una cerimònia funerària que es realitzà a l'església de Santa Maria el dimarts dia 1 d'agost. Durant aquest acte predicà el frare Balaguer³, de l'orde de sant Domènec.

Aquell mateix dia, a les dues hores de la tarda, l'aljama de jueus de la pobla-

3. Hem de creure que aquest predicador fou Guillem Balaguer, el qual residia al convent de Cervera. AHCC, Fons Notarial, Cervera, 45, Agustí Martell, *Manual*, 1457-1459, f. 105.

ció es traslladà des del call on residien fins a la plaça del Blat —la plaça Major actual—, on hi havia l'edifici de la paeria. La comitiva, segons el text, estava formada de la manera següent: anaven, en primer lloc, vint infants jueus vestits amb caperons, cada un dels quals sostenia un brandó de color negre encès; venien, a continuació, quatre jueus distingits que portaven a coll un monument on hi havia quatre grans brandons i un cobertor de seda i or; seguien el monument sis rabins vestits amb bella roba de lli, els quals entonaven els cants adients; tancaven la comitiva la resta dels jueus cerverins, uns trenta d'ells anaven vestits amb saques i els altres portaven gramalles i caperons.

Arribats que foren a la plaça del Blat, posaren a terra el monument i moltes dones jueves expressaren el seu dolor mitjançant planys i cants tristos. Fetes aquestes demostracions de pena, un jueu anomenat mestre Cresques Adret⁴ pujà sobre una de les taules que hi havia al voltant de la plaça, la qual pertanyia a en Cabeça⁵ i havia estat coberta amb un drap negre i dotada d'un cobricel, i pronuncià una prèdica lloant les excel·lències del monarca difunt, qualitats que ell coneixia bé per haver residit molt de temps a Nàpols.

Realitzats els actes fúnebres, els jueus tornaren al seu lloc de residència acompanyats per quatre prohoms cristians per tal que ningú no els pogués molestar i, una vegada que foren a la plaça de Sant Miquel, que era davant el call on tenien les cases, mostraren un cop més el seu dolor amb nous planys.

Els actes funeraris pel rei Joan II

L'any 1479 s'esdevingué, novament, la defunció d'un monarca. En efecte, el dia 19 de gener d'aquell any, morí el rei Joan II, succés que fou conegut per les autoritats cerverines mitjançant una carta tramesa pel governador general de Catalunya, la qual va ser rebuda el mateix dia de la defunció del monarca. Dos

4. Cresques Adret era metge i la seva existència resta documentada entre els anys 1454 i 1484. Tenia un germà anomenat Içach Adret i la seva esposa es deia Bonafilla. Exercí el càrrec de secretari i el de conseller a l'aljama de Cervera. Més informació sobre aquest personatge en: Agustí DURAN Y SANPERE, «Referències documentals del call de juheus de Cervera», en *Discursos llegits en la «Real Academia de Buenas Letras» de Barcelona en la solemne recepció pública de D. Agustí Duran y Sanpere*, Barcelona, 1924; Josep M. LLOBET I PORTELLA, «El català parlat pels jueus de Cervera a la segona meitat del segle XV», *Espacio, Tiempo y Forma*, sèrie III, núm. 6 (1993), p. 425-446.

5. Aquesta persona devia ser el carnisser Antoni Cabeça, ja que consta que, a partir de l'any 1453, era propietari de la meitat d'una taula situada a la plaça del Blat. AHCC, Fons Municipal, *Manifest. Plaça*, 1447, f. 83.

dies després, una nova carta arribà a Cervera. Havia estat escrita pels consellers de Barcelona i s'hi demanava que els paers cerverins fessin fer les cerimònies fúnebres acostumades.

El consell municipal disposà la celebració de diversos actes, entre ells un ofici a l'església de Santa Maria en el qual predicà mestre Orts⁶, un frare de l'orde de sant Domènec. El dimarts 9 de febrer fou el dia elegit perquè els jueus de la població poguessin mostrar el seu dolor i, amb aquesta finalitat, cap a les dues hores de la tarda, els membres de l'aljama local sortiren del call que, com sabem, es trobava al costat de la plaça de Sant Miquel i iniciaren el recorregut que els menaria a la plaça del Blat. La meitat dels jueus anaven vestits amb saques i l'altra meitat amb gramalles negres i tots portaven caperons. Sis dels participants sostenien a coll un monument, davant del qual caminaven uns altres quatre jueus amb sengles torxes que aguantaven amb les dues mans. El monument estava cobert de roba negra i, a la part superior, hi havia un drap de seda amb diversos escuts que mostraven les armes reials. Durant el trajecte, els jueus cantaren i feren els planys adients en els llocs prèviament assenyalats.

Quan arribaren a la plaça del Blat, posaren el monument sobre un túmul cobert amb roba negra que ja es trobava preparat i col·locaren, al seu voltant, les torxes que portaven i vint-i-quatre brandons negres. A continuació, els assistents —primer els homes i després les dones— feren novament els planys diverses vegades i d'una manera ordenada i, en acabar, un jueu que es deia mestre Cresques Cofen⁷ pronuncià una pública lloança de les excel·lències i virtuts del monarca difunt. La cerimònia funerària es realitzà en llengua hebrea, però alguns dels cants foren fets en català.

Els jueus que assistiren a l'acte foren més de seixanta. Procedien de l'aljama de Cervera i de les de Tàrraga, Bellpuig, Agramunt i Santa Coloma de Queralt. A més, hi havia unes trenta dones jueves⁸.

6. No hem pogut localitzar aquest frare entre els membres de la comunitat del convent cerverí.

7. El nom d'aquest jueu no l'hem trobat esmentat en la documentació cerverina, per la qual cosa creiem que era foraster.

8. Atès que les famílies jueves que vivien al call cerverí eren unes cinquanta l'any 1454 i unes trenta el 1492, el 1479 serien, potser, unes quaranta. Els jueus cerverins que es convertiren al cristianisme entre l'any 1454 i els primers mesos del 1492 —abans, doncs, de l'ordre d'expulsió— sembla que foren pocs. Aquestes dades han estat tretes de: A. DURAN, «Referències documentals...», p. 24; Josep M. LLOBET I PORTELLA, «Els jueus de Cervera i Tàrraga, l'any 1492», en *Actes. Ir. Colloqui d'Història dels Jueus a la Corona d'Aragó*, Lleida, 1991, p. 349-368; Josep M. LLOBET PORTELLA, «Los conversos según la documentación local de Cervera (1338-1501)», *Espacio, Tiempo y Forma*, sèrie III, núm. 4 (1989), p. 335-350.

Textos

1

1448

CAPÍTOL DELS FRARES DE SANT FRANCESCH

Dicmenge a V de maig M CCCC XXXXVIII fonch celebrat e tengut capítol dins Cervera per los frares menors del orde de sent Francesch, en lo qual capítol se trobaren e foren entorn, poch més o menys, CC L frarres, hon fonch lo reverent ministre e molts mestres en sacra tehologia e molt notable honra de sciència e de gran disputa. [...]

E lo dit dicmenge de V de maig los juheus e bona aljama de Cervera, stant lo dit ministre e capítol e altres gents sobre la taula, al dinar, vingueren los secretaris de la dita alyama ab molts d'altres juheus prohòmens acompanyant los dits secretaris e presentaren ab gran reverència e honor al dit ministre e capítol XVI capces de confits de sucre e V florins e, après, prengueren son comiat e tornaren a lurs cases e vila.

Llibre verd del racional, vol. 1, f. 1v.

2

1458

LA MORT DEL REY DON ALFONSO QUART

A XXVII de juny, any M CCCC LVIII, morí lo alt hi echcetlent rey don Alffonso, de gloriosa memòria, en lo seu realme de Nàpols e dins lo Casteyl Nou de la dita ciutat e ha XVII del mes de julioll, any desús dit, ffonch divulgada e sabuda la dita mort dins la villa de Cervera e encontinent ho après molts poch dies ffonch celebrat conseyll dins la dita villa, en lo qual conseyll ffonch provehit e donada potestat a VIII pròmens [...], los quals ffaeren les hordinacions sigüentes:

E primerament acordaren e deliberaren que dimats que ffonch dia de mercat e dia dels gloriossos sent Pere e sent Ffeliu ffos fet lo cos present e honiversari general, ab crida que algú no gossàs fer faena per tot aquell dia. [...]

E après dinar, a les II^{es} ores après mix jorn, la honrada aljama de Cervera vingueren a la plaça del Blat en la forma següent:

E tot primer isqueren del cayl pus amont entorn XX infants juheus ab los caperons vestits, portants cascú I brandó negre cremant.

E après isqueren IIII^e juheus, los pus honrats de la aljama, que portaven I moniment cubert de drap de seda e hor al coyll, ab IIII^e brandons grosos.

E après isqueren VI juheus rabins que cantaven après lo moniment molt bé, vestits de drap de li molt bell.

E après vengueren tots los juheus, vestits de saques entorn XXX, poch més o menys, e après los altres ab lurs gramaylles e caperons vestits, fins en la dita plaça, hon posaren lo dit moniment, e entorn aquell moltes dones juygues que fahien hoynes o plants ab diverses cants o dolors.

E après fonch apparellada la taula d'en Cabeça, ab cuberta de drap negre, ab sobrecel, e aquí montà a fer col·leció o prehich I juheu de gran sciència, al qual dien mestre Cresques Adret, e molt notablement deduhí aquí les excellènsies del senyor rey e de aquelles fahé testimoni de vista, axí com aquell qui per spay de gran temps havie aturat en Nàpols.

E, feyta tota lur serimònia, tornaren-se'n en lo dit cayll acompanyats per IIII^e prohòmens, ço és en Guillem Asbert, Pere de Robió, Jacme Palau e Jacme de Gramuntell, per tant que algú no·ls pogués fer enjúria alguna, e molt reposadament foren en la plaça de Sent Miquel e aquí faheren les dites hoynes o plants e, fet tot aço, tornaren-se'n en lur cayll.

Llibre verd del racional, vol. 1, f. 10.

3

1479

MEMÒRIA DE LA SOLEPNITAT DEL SERENÍSSIMO SENYOR LO SENYOR REY DON JOHAN, DE GLORIOSA MEMÒRIA

A XVIII^o del mes de giner, any M CCCC LXXVIII^o, los magnífichs e honorables mossèn Anthoni de Vilaplana, cavaler, Anthoni Splugues, Johan Barufet e Francí Guardiola, pahés l'any present de la vila de Cervera, reberen una letra del molt noble e magnífich senyor mossèn Requesens de Soler, governador de Cathalunya, e a XXI de dit mes reberen altra letra dels magnífichs mosenyós los consellés de la ciutat de Barchinona, ab les quals fonch significat als dits senyós de pahés com a XVIII del dit mes, entre set e huyt ores en la matinada, lo dit senyor rey crestianísimament finà sos darés dies, retent la sua ànima a nostre senyor Déu, pregant y encaregant els e aquesta huniversitat fesen e fesen fer les

exèquies e altres comomeracions e coses en tal cas pertanyents, segons en los tems pasats aquesta vila bé a acostumat.

[...].

Aprés, lo dimats a VIII de febrer, ves les dues ores, la aljama dels jueus e juyes, segons ja en tems pasat avien acostumat, exint del call de la plaça de Sent Miquel, vestits molts jueus de saques, ab un moniment que feren, cubert de negre e dalt un drap de seda ab seyals reals als caps e al mig grans de I palm d'alt, cantant e fent lo plant que en tal cas se merex, axí homes com dones, posant de loch en loch ja ordenat de fer fins foren a la plaça del Blat e, aribats alí, posant lo moniment en mig de un túmul que avien fet, cubert de negre, els feren son plant bé ordenadament, los hòmens primer e après les dones, tots per diverses vegades, ab bona orda, e après fonch fet un solepne sermó per mestre Cresques Cofen, lo qual parlà moltes excellències e virtuts del dit senyor.

E, com portaven lo moniment los pus honrats jueus que eren sis, portaven-lo als muscles, e davant quatre jueus bons hòmens, quiscú una antorxa cremant portaven en les mans largues de X palms e groses que ab dues mans les avien a portar e posaren-ne a cada cantó del túmul una en tera ficada ab un pal e alt a dues parts del moniment a cada part XII brandons negres cremans.

E, fet lur ofici en abraych, cantaren les hòmens jueus ja dits tres o quatre cantirelles en romanç, notificant laó del dit senyor e dolor de cor als hoins, e après les jues, triades VI ben concordans, feren dues cantirelles ben ordenades e ab bons sons semblants de les dels jueus.

E és veritat que per tant com la aljama de la present vila an gran fidelitat e amor al senyor rey, no contrestant els fosen bon nombre, encara ampraren les aljames de Tàrrega, Belpug, Agramunt [e] Senta Coloma, e foren entre tots pus de LX, on avie XXX gramaylles de saques e los altres ab gramayles negres, tots ab caperons vestits, e avien entorn XXX dones juyes.